

УДК 141.572

О. М. Чугай,

викладач

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

chugay_oxana@meta.ua

ORCID: 0000-0001-9983-0319

МОРАЛЬНИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КОНЦЕПТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті здійснено дискурс-аналіз культурологічних вимірів економічної глобалізації на основі категорії людиномірності як основного критерію у визначенні її гуманістичності чи дегуманістичності.

Стверджується, що ідеї гуманізації економіки в епоху глобалізації базуються на певних моральних принципах, які можуть бути реалізовані шляхом формування соціально-людських відносин. Це не передбачає нівелювання своєрідності історичного розвитку різних країн і народів. Тому опора на етико-філософські теорії в економіці дозволить всебічно і критично аналізувати проблемні ситуації в господарській діяльності та знаходити обґрунтовані рішення складних соціальних дилем.

Ключові слова: філософія, світогляд, економіка, глобалізація, гуманізація, мораль, культура.

Постановка проблеми. Прискорена динаміка економічно глобалізованого розвитку своєю непередбачуваністю кардинально змінює світосприйняття сучасної людини. Якщо під економічною глобалізацією слід розуміти обсяг міжнародної торгівлі і торгових потоків, рівень міжнародної ділової активності, то вона, звичайно, з одного боку, сприяє взаємозближенню країн, народів, регіонів, а з іншого, – загострює проблеми їх культурної асиміляції. А тому економічна глобалізація стає предметом всебічних наукових досліджень різнопрофільних гуманітаріїв, що вимагають філософсько-світоглядного осмислення. В залежності від світоглядної позиції авторів оцінки напряму, цілей, засобів і цінностей у соціально-культурному вимірі значно різняться. Український академік, економіст В. М. Геєць застерігає, що "... сучасний глобальний економічний порядок створює реальну загрозу перетворення економічних систем периферійних країн у безвихідні, позбавлення потенціалу розвитку" [1: 307], бо, на його думку, американська (США) модель соціального розвитку, яка нав'язується усьому світові "... в теперішньому її вигляді не відповідає історичним принципам лібералізму, дискредитує всю систему західних цінностей і загрожує стабільності світових процесів" [1: 562].

У 2006 році в Києві відбулася представницька ювілейна XV Міжнародна наукова конференція "Мова і культура". Один із її учасників відомий український громадський діяч і письменник Іван Дзюба з цього приводу написав статтю "Глобалізація і майбутнє культури", де ставить питання про наслідки економічної глобалізації для культури в контексті споконвічної мрії "про об'єднання різних гілок роду людського в одну велику сім'ю". Зроблений ним історичний екскурс подібних спроб, дозволяє автору зробити не втішний висновок: "Фактично глобалізація, хоча оперує гаслами економічної ефективності, насправді формує витратну цивілізацію, цивілізацію необмеженого споживання, що погибеллю загрожує майбутності людства" [2].

Українська інтелігенція стурбована все більш тіснішою залежністю нашої Вітчизни від впливу геополітичних інтересів США і тими морально-ціннісними наслідками, що випливають з такої взаємодії для культурного ореолу країни. Різка зміна її міжнародного вектору політико-економічної орієнтації, перехід у культурно-пропагандистському зрізі від русифікації до американізації (точніше було б сказати: "сешеазації") посилює релятивістські настрої молоді і формує песимістичні, нігілістичні або, навіть, радикальні їх установки. Моральні цінності, як основний конструкт культури особистості, витлумачуються через призму матеріального достатку з орієнтацією на економічні стандарти життя високорозвинених індустріальних суспільств.

Отже, проблема впливу економічної глобалізації на самопочуття окремої пересічної людини стає визначальною у її соціокультурних вимірах і актуалізує філософсько-світоглядну методологію наукових дискурсів, що вимагає нових підходів до визначення змісту вже усталених понять "культура", "мораль", "економіка".

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилення у вітчизняному теоретичному континуумі соціокультурних вимірів економічної глобалізації, що, з одного боку, ускладнює детальний огляд літературних джерел, а з іншого, – створює простір для авторської систематизації різнопланових думок. Зокрема, в масиві зарубіжних і вітчизняних робіт з названої тематики відзначаються як фундаментальні, так і публіцистичні наукові дослідження з історичної, економічної, політичної, культурологічної сфер, де морально-етична складова розглядається побіжно у руслі висвітлення основного напрямку.

Так, політолог В. І. Плохих здійснює огляд висвітлення в літературі процесу етнічної глобалізації і його впливу на збереження національної ідентичності акцентує увагу на те, що "глобалізація не є суто

економічним явищем, адже вона впливає на всі сфери життя суспільства" і виходить за її межі. В такому контексті посилається на дослідження А. Гальчинського, котрий називає національну ідентичність в умовах економічної глобалізації однією з "принципових ознак індивідуалізації суспільного процесу, у тому числі глобального розвитку, його персоніфікації і олюднення" [3: 115–116].

Економіст М. П. Адамович досліджує еволюцію соціокультурного компоненту глобального економічного розвитку і робить висновок, що "одна з гостріших суперечностей існує між типом впровадженної економіки та сформульованим конкретною національною культурою типом людської особистості. В цьому аспекті культура постає як дуже важливий тип виробництва – виробництво самої людини в усій багатоманітності її конкретних історичних вимірах" [4: 33].

Філолог С. Б. Пономаревський вивчає міжкультурний діалог в системі ціннісних координат полікультурного суспільства. Він стверджує, що "здатність до діалогу виступає вкрай важливою рисою особистості, оскільки діалог відкриває можливості для розуміння інших людей, іншої системи цінностей, інших ціннісних мотивацій тощо. У міжкультурному контексті діалог сприяє обміну думками, враженнями, оцінками між представниками різних культур і, відповідно, розвиває взаєморозуміння та взаємосприйняття" [5: 144].

Філософ А. І. Доннікова досліджує багатобарвну палітру світових культурних явищ і процесів в концепті людиномірності, де говориться про людинозберігаючу "технологію", де б культура створювала умови для толерантної взаємодії, комунікації. При цьому вона акцентує увагу на культурі сприйняття світу особистістю, не зважаючи на його кризи, руйнації, буттям "на межі". Підводячи підсумок дослідження зазначає: "Культурні чинники – належність до традиції, причетність до історії, ціннісних абсолютних, толерантне ставлення до світу та ін., роблять людину багатовимірною, зв'язаною зі світом, стурбованою ним, такою, що прагне в ньому зберегти своє існування" [6: 68]. Для нашого дослідження моральних вимірів економічної глобалізації такий підхід дає поштовх об'єктивізації роздумів, щодо суперечливих наслідків культурного прогресу людства в умовах нестабільності світу і виводить на світоглядну проблематику.

Метою статті є абрис філософсько-світоглядного дискурс-аналізу культурологічних вимірів економічної глобалізації через моральні чинники її впливу на людину в оптиці "світоглядної парадигми". В межах роботи робиться спроба застосувати *філософсько-антропологічну методологію* для дослідження процесу становлення людської самобутності в сучасну епоху.

У викладі основного матеріалу основна увага концентрується навколо змісту поняття "світоглядна парадигма" і її застосування до аналізу культурологічних наслідків економічної глобалізації. Сучасна економіка як багатогранне планетарне явище виглядає достатньо суперечливо. З одного боку, в ній панують певні економіцистські упередження, сформовані ще за часів Адама Сміта. Вони укорінилися в суспільній свідомості як головна домінанта всієї сукупності соціальних відносин. Цим зумовлена недостатня увага сучасної економічної і філософської думки до соціально-культурних та етичних аспектів економіки. З іншого боку, проблеми глобалізації, котрі зачіпають інтереси різних верств населення, призводять до більшого розмежування у світовому масштабі полюсів надмірного багатства та злиднів. Постало питання про те, чи може економічна глобалізація забезпечити максимально гідне людини життя, чи лише надати їй мінімальні потреби для виживання.

Отже, людиномірність як соціально-філософська категорія виступає центральною категорією у соціокультурному вимірі економічної глобалізації. Який же світоглядно-філософський зміст категорії "людиномірність" наукових досліджень економічної глобалізації?

Загальним предметно-проблемним протиріччям економіки в епоху глобалізації є співвідношення "економіка-суспільство", "економічний суб'єкт-колективний суспільний суб'єкт". Тому аналіз економічних відносин повинен здійснюватися в рамках логіки формування "багатобічного колективного суб'єкта", орієнтованого у своїй діяльності на реалізацію соціальної ефективності як форми втілення гуманістичних цінностей. Інтеграція основних компонентів соціальної економічної діяльності повинна розглядатися у формі конкретного синтезу "суб'єкта виробництва", "суб'єкта управління" із "суб'єктом споживання". Подібна система має складати зміст філософсько-світоглядної парадигми економічних відносин, адже буде спрямовувати методологію виробництва до формування соціально-культурного простору, зорієнтованого на людські потреби та інтереси. Людина є основною рушійною силою і продуктом історичного процесу, основним концептом у соціокультурному вимірі економічної глобалізації, оскільки економічні відносини знаходяться не на узбіччі цивілізаційного поступу, а визначають його культурно-людський характер. Людина, на думку І. Канта, в культурно-цивілізаційному процесі має стати самоціллю історії. Ще раз наголосимо, що економічні підвалини життя соціуму розвиваються не осторонь, самі по собі, а в контексті всезагального ходу історії, де все вимірюється на користь чи на шкоду життєдіяльності людини.

Поняття "людиномірність" супроводжує усю історію людського пізнання в плані порівняння власного "Я" зі світом і засвідчується у повсякденній свідомості та наукових розвідках як домірність людині всіх існуючих і неіснуючих речей і явищ (Протагор). У сучасних теоретичних практиках воно висвітлюється

як проблема самоідентифікації людини з наслідками власної практично-перетворювальної діяльності. Поняття людиномірності передусім несе світоглядне навантаження і відображає наповненість світу (природи, суспільства) смислами людського буття, що дозволяє різнопрофільним теоретикам його застосовувати до різноманітних форм людської практики: освіти, політики, права, спорту тощо [7: 230]. В такому контексті концентровано виражено філософсько-етичне питання *відповідності* створеного людиною цивілізаційного простору з урахуванням досягнутого науково-технічного, інформаційно-технологічного прогресу *тому*, хто його творив, тобто, сутності людського існування. Експлікація наукового концепту людиномірності на економічні відносини наповнює їх ціннісно-смісловим змістом у соціокультурному просторі. Саме така економіка на основі інтеграції виробництва, управління і споживання формує об'єкти єдиного соціального процесу.

Серед сучасних західних культурно-етичних концепцій провідне місце займає теорія справедливості Дж. Ролза. Цей учений спробував сконструювати певну формулу відносин розподілу, яка, не вступаючи у конфлікт із базовими ліберальними цінностями, була б прийнятна для всіх, або, принаймні, для більшості членів суспільства. Він запропонував принцип, який вимагає, щоб будь-яке збільшення нерівності супроводжувалось би реальним збільшенням добробуту для всіх, хоча і нерівнозначним [8: 24].

Методологічні підходи вітчизняних дослідників економічної глобалізації не відрізняються від існуючих на Заході. Основні розходження між ними стосуються розуміння її напрямів та наслідків, при цьому порушуються проблеми політичного лідерства в епоху створення всесвітнього економічного простору і водночас обговорюються проблеми культурних взаємин між народами. Ставиться питання про віддалену в часі культурну глобалізацію, зіткнення культур, транскультуру, трансгуманізм тощо. В цих дослідженнях говориться про те, що будь-які тенденції універсалізації виробництва тісно пов'язані із культурними трансформаціями. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. диференціюють мегатенденції розвитку сучасного світу як виклик глобалізаційним процесам, що порушують сформовану культурно-історичну традицію. Автори описують існування: 1) "культурної поляризації"; 2) "культурної асиміляції"; 3) "культурної гібридизації"; 4) "культурної ізоляції" [9: 487]. Щодо їх історичної значимості вчені висловлюють протилежні думки. Якщо одні автори вважають, що економічна глобалізація "створює нові більш сприятливі умови економічного зростання та вищого рівня життя" [10: 22], то інші стверджують про те, що вона завершує попередню цивілізацію і створює новий геокультурний простір, котрий насичений викликами та ризиками. Геокультурний простір постає в контрастах бідності та багатства, цивілізаційного поступу в одних випадках і повернення до образів дикунства в інших. Осягаючи висоти філософського осмислення параметрів постсуспільства, постає питання про "неоціненість" нового гео економічного проектування. Злободенною є турбота про цивілізаційні перипетії в часі і просторі однополюсного розвитку глобалізованого світу.

Враховуючи те, що глобалізація є результатом цілого комплексу інноваційних факторів і викликає фундаментальний цивілізаційний поворот в історії людства, необхідно подолати однобічність наявних підходів, а розглядати процеси в дискурсі полемичності, тобто в ризомо-номадичному стилі мислення, щоб синтезувати різні теоретико-методологічні підходи в єдиний соціокультурний вимір. Якщо намагатися дати визначення поняття "світоглядна парадигма", яка розкриває зміст параметрів людського бачення світу, характерного для того чи іншого історичного етапу у розвитку культурно-історичного процесу, то необхідно підкреслити його відмінність від наукової парадигми, яка фіксує межі історичних шкіл в науці. Вона також є складовою культури, але вже в цивілізаційному оформленні.

Економічна наука вкрай потребує світоглядних координат, бо практика економічної глобалізації значно випереджає темпи наукових прогнозів. Міжнародний економічний форум "ДАВОС – 2016" визначив не лише параметри майбутньої економічної глобалізації, а зробив висновок про те, що людство вступає в нову епоху технологічної революції, яка буде позначена новим рівнем розвитку культури. Для філософів залишається відкритим питання про прогрес чи регрес в розвитку людської самобутності, стане вона в епоху повної "роботизації" щасливішою чи більш знедоленою?

Висновки. Таким чином, ідеї гуманізації економіки в епоху глобалізації базуються на певних моральних принципах, які можуть бути реалізовані шляхом формування соціально-людських відносин. Це не передбачає нівелювання своєрідності історичного розвитку різних країн і народів. Тому опора на філософсько-світоглядні парадигми в економічній теорії, у визначенні цілей і напрямів економічної інтеграції та глобалізації, дозволить всебічно і критично аналізувати проблемні ситуації в господарській діяльності та знаходити обґрунтовані рішення складних соціальних дилем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка : феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – К. , 2009. – 864 с.
2. Дзюба І. Глобалізація й майбутнє культури [Електронний ресурс] / І. Дзюба // День. – 2006. – № 112. – Режим доступу : <https://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/globalizaciya-y-maybutnie-kulturi>.

3. Плохих В. І. Етнічна глобалізація : поняття та зміст / В. І. Плохих // Стратегічні пріоритети : [наук. аналіт. зб. нац. ін.-ту. стратегічних досліджень] (за ред. А. В. Єрмолаєва). – 2010. – № 3 (16). – С. 113–119.
4. Адамович М. П. Еволюція соціокультурного компоненту глобального економічного розвитку / М. П. Адамович // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2015. – № 2. – С. 28–34.
5. Пономаревський С. Б. Релігійна терпимість і міжкультурний діалог у системі ціннісних координат полікультурного суспільства та формування їх засобами освіти (на прикладі українців у Росії) / С. Б. Пономаревський // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – 2012. – № 63. – С. 143–148.
6. Доннікова І. А. Культура і людина в онтології становлення / І. А. Доннікова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2015. – № 60. – С. 63–72.
7. Ібрагімов М. М. Спорт як експлікація "людино (без) мірності" у життєтворчому процесі / М. М. Ібрагімов // Практична філософія. – 2013. – № 1. – С. 229–234.
8. Ролз Д. Теорія справедливості / Д. Ролз. – К. : Основи, 2001 – 822 с.
9. Воронкова В. Г. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен культурної глобалізації / В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко // Гілея : науковий вісник. – 2013. – № 72. – С. 487–492.
10. Кофі А. Мы – народы. Роль Организации Объединенных Наций в XXI веке / А. Кофи. – М. : Информациология, 2000. – 134 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Geyets V. M. Suspil'stvo, derzhava, ekonomika : fenomenologiya vzaemodiyi ta rozvytku [Society, State, Economy : Phenomenology and Development Cooperation] / V. M. Geyets. – K., 2009. – 864 s.
2. Dzyuba I. Hlobalizatsiya i maybutnye kul'tury [Globalization and Future of Culture] [Elektronnyy resurs] / I. Dzyuba // Den' [Day]. – 2006. – № 112. – Rezhym dostupu : <https://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/globalizaciya-y-maybutnie-kulturi>.
3. Plokhyykh V. I. Etnichna hlobalizatsiya : ponyattya ta zmist [Ethnic Globalization : the Concept and Content] / V. I. Plokhyykh // Stratehichni priorytety [Strategic Priorities] : [naukov. analit. zb. nats. in.-tu. stratehichnykh doslidzhen'] (za red. A. V. Yermolayeva). – 2010. – № 3 (16). – S. 113–119.
4. Adamovych M. P. Evolyutsiya sotsiokul'turnoho komponentu hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku [The Evolution of Socio-cultural Component of Global Economic Development] / M. P. Adamovych // Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu [Vinnitsa Polytechnic Institute Scientific Journal]. – 2015. – № 2. – S. 28–34.
5. Ponomarevs'kyy S. B. Relihiyna terpyimist' i mizhkul'turnyy dialoh u systemi tsinnisnykh koordynat polikul'turnoho suspil'stva ta formuvannya yikh zasobamy osvity (na prykladi ukrayintsiv u Rosiyi) [Religious Tolerance and Intercultural Dialogue in the System of Values of Coordinates Multicultural Society and the Formation of their Means of Education (for Example Ukrainian in Russia)] / S. B. Ponomarevs'kyy // Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal]. – 2012. – № 63. – S. 143–148.
6. Donnikova I. A. Kul'tura i lyudyna v ontolohiyi stanovlennya [Culture and Person in the Ontology Establishment] / I. A. Donnikova // Humanitarnyy visnyk ZDIA [ZDIA Humanitarian Journal]. – 2015. – № 60. – S. 63–72.
7. Ibrahimov M. M. Sport yak eksplikatsiya "lyudyno (bez) mirnosti" u zhyttyetvorchomu protsesi [Sports Explication as "Human (no) Dimension" in Life-giving Process] / M. M. Ibrahimov // Praktychna filosofiya [Practical Philosophy]. – 2013. – № 1. – S. 229–234.
8. Rolz D. Teoriya spravedlyvosti [Theory of Justice] / D. Rolz. – K. : Osnovy, 2001 – 822 s.
9. Voronkova V. H. Suchasna heokul'tura yak sotsiokul'turnyy fenomen kul'turnoyi hlobalizatsiyi [Modern Geokultura as Sociocultural Phenomenon of Cultural Globalization] / V. H. Voronkova, V. O. Nikitenko // Hileya : naukovyy visnyk [Hileya : Scientific Journal]. – 2013. – № 72. – S. 487–492.
10. Kofi A. My – narody. Rol' Organizatsii Obiedinennykh Natsiy v XXI veke [We are the People. The Role of the United Nations in the Twenty-First Century] / A. Kofi. – M. : Informatsiologiya, 2000. – 134 s.

Чугай О. М. Моральное измерение экономической глобализации в концепте современной философско-мировоззренческой парадигмы.

Осуществляется дискурс-анализ культурологических измерений экономической глобализации на основе категории человекомерности как основного критерия в определении ее гуманистичности или дегуманистичности. Утверждается, что идеи гуманизации экономики в эпоху глобализации базируются на определенных нравственных принципах, которые могут быть реализованы путем формирования социально-человеческих отношений. Это не предполагает нивелирования своеобразия исторического развития различных стран и народов.

Ключевые слова: философия, мировоззрение, экономика, глобализация, гуманизация, мораль, культура.

Chugay O. M. The Moral Dimension of Economic Globalization in the Concept of Modern Philosophical and Ideological Paradigm.

The urgency of the problem is that economic globalization has been the subject of many studies, and this requires a comprehensive understanding of the philosophical vision of the world. The purpose of the article is a

discourse analysis of cultural dimensions of economic globalization based on the category of human dimension as the main criterion in determining its humanistic or degumanistic. Globalization is the result of complex factors and innovation is fundamental civilizational turn in history, so it is necessary to overcome the one-sidedness of existing approaches and consider these processes in the discourse of polemics, that rhizome-nomadic way of thinking. This will enable synthesize different theoretical and methodological approaches in social and cultural terms. The attention paid to the fact that the definition of "ideological paradigm", which reveals the content of the parameters of the human vision of the world, characteristic of a historical stage in the development of cultural-historical process, is necessary to emphasize its difference from scientific paradigm that fixes the limits of historic schools science. She is also a part of culture, but in the design of civilization. Economic science is in dire need of ideological coordinates because the practice of economic globalization is far ahead of the pace of scientific predictions. International Economic Forum "Davos - 2016" defined not only the parameters of future economic globalization and concluded that humanity is entering a new era of technological revolution, which will be marked by a new level of culture. It is alleged that the idea of humanizing the economy in an era of globalization based on certain moral principles are realized through the formation of social human relations. But this does not imply leveling originality of historical development of various countries and peoples. Therefore, reliance on the philosophical and ideological paradigm in economic theory, the definition of objectives and areas of economic integration and globalization will allow comprehensively and critically analyze problem situations in the economic activity and find decisions of difficult social dilemmas.

Key words: *philosophy, ideology, economy, globalization, humanization, morality, culture.*